

Феміда на швидкості 150 км/год: чому в Україні статус нардепа став «ліцензією на вбивство»

Магічне зникнення підстав для санкцій проти резидента ФСБ Юрія Іванющенка

РПЦ як секта депортації: свідчення Владислава Гаврилова про викрадення

Хто є хто в українському вертепі: походження, герої та структура

КУЛЬТУРА | ПТ, 2025-12-26 09:20

Версія для печати

Вертеп – це одна із найстаріших культурних українських традицій, яка знову і знову повертається в моменти історичних зламів. Через образи Ірода, Смерті, Чорта, Козака й інших персонажів вертеп говорить про владу й насильство, гріх і покарання, смерть і життя.

*Змінюються епохи, однак вертеп залишається актуальним – від XVII століття до сьогодні, пише видання **ЗМІСТ**.*

*Про вертеп писали театрознавці, літературознавці, культурологи, однак єдиної думки щодо його походження не існує. Про те, яким був вертеп раніше, які головні герої побутують у дійстві з року в рік розповіла кандидатка філологічних наук, старша викладачка кафедри літературознавства імені Володимира Моренця Києво-Могилянської академії **Наталія Пелешенко**.*

НОВИНИ

- 21:35 **САП вимагає конфіскації майна у головного податківця Полтавщини**
- 20:00 **Погода в Україні на 8 травня: місцями короткочасні дощі та грози**
- 19:09 **Павло Казарін: Пастка безстроковості**
- 18:04 **Олег Чеславський: ЦПК і розкрадання стратегічних активів**
- 17:10 **Геннадій Левітас: Піхота - рід військ, який зникає**
- 16:04 **Касьянов: Вони крадуть 4 млн доларів на добу**
- 15:10 **Батьки очільника столичної прокуратури Сергія Ходаківського та судді Соборного суду Дніпра Максима Ходаківського у 2020 році придбали квартиру в Москві**
- 14:59 **ВАКС засудив заступника голови Рівненської облради за хабар до 9 років позбавлення волі**
- 13:01 **2500 гектарів лісу палає на Чернігівщині через російські обстріли**
- 12:19 **Підозрювана у хабарництві: ВРП звільнила львівську суддю Ірину Малех**

ПІДПИСКА НА КАНАЛ

Наталія Пелешенко

Походження вертепу

Попри відсутність єдиної думки щодо виникнення вертепу, Наталія Пелешко переконана, що вертеп – це потужне українське явище, своєрідний національний архетип, до якого ми повертаємося. Вертеп існує одночасно у двох вимірах. З одного боку, як етнографічна традиція, яку намагаються відтворити в «первісних» формах. З іншого – як надзвичайно пластична модель, що легко модернізується в літературі, театрі, кіно й сучасних інтерпретаціях.

Найчастіше появу вертепу пов'язують із XVII–XVIII століттями та бароковою культурою. Одна з версій пояснює його виникнення як «опускання освіченості» в народне середовище. У Києво-Могилянській академії існував шкільний театр: викладачі писали п'єси, студенти ставили їх на свята. Під час вакацій студенти мандрували, заробляючи виставами, і несли цю театральну культуру в маєтки та села. Саме так, за однією з теорій, могла сформуватися вертепна традиція.

Читайте також: **Село дідухів. На Вінниччині у селі Мирне громада понад 30 років береже традицію різдвяних оберегів**

Натомість Іван Франко з цим твердженням не погоджувався. Він наголошував, що лялькові театри існували задовго до бароко. Наприклад, у Давній Греції, Єгипті, на Сході. Часто згадують і польську шопку, однак вона виникла пізніше, ніж український вертеп, тож запозичення з польської культури не можна підтвердити. Навпаки, український вертеп є унікальним явищем, сформованим у межах барокового світогляду.

Ще одна версія походження вертепу має релігійне коріння. Наталія Пелешко каже, що у Західній Європі ще з раннього середньовіччя при церквах існували лялькові та драматичні вистави, які демонстрували біблійні сюжети під час богослужінь:

«З часом актори почали дозволяти собі більше свободи, і на початку XIII століття папа Інокентій III заборонив будь-які лицедійства в храмах. Тоді релігійна драма вийшла за церковні мури й перемістилася на міські площі, де з'явилися як сакральні, так і світські містерії».

Також побутує думка, що вертеп пов'язаний з іконографією. Прибічником такої ідеї був дослідник Володимир Перець. Він радив звертати увагу на іконографію Різдва – на те, як на іконах зображалися біблійні персонажі, їхнє розташування, композиція сцени. Ці візуальні моделі згодом могли бути перенесені у вертепну скриньку з ляльками.

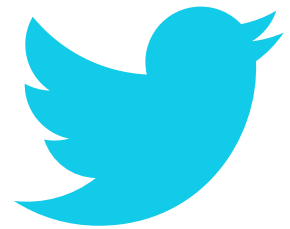
Літературознавиця говорить, що паралельно в Україні існували як ляльковий, «скриневий» вертеп, так і живий театр. Умовною датою початку українського театру вважають 1619 рік, коли в Кам'янці-Струмиловій були показані вистави з інтермедіями українською мовою.

«Багато дослідників сходяться на думці, що вертеп виник на межі між ученим і народним середовищем, між католицизмом і православ'ям, між обрядом і театром. Обряд передбачає колективність, театр – індивідуальну гру, і саме на цьому перетині народжується вертеп, як особлива форма дійства».

Герої та структура українського вертепу

Класичний вертеп має двоповерхову структуру. Верхній ярус символізує небесні сфери й містить біблійну історію Різдва – народження Христа, побиття немовлят, покарання Ірода. Нижній ярус – світський, інтермедійний, де розігруються сцени з повсякденного життя. Ця структура відображає барокову картину світу з її поділом на небесне, земне й пекельне, а також опозиції святого і грішного, видимого й невидимого. Нижній ярус демонструє людські вади – жадібність, зраду, ошуканство, але водночас показує безперервність життя.

Галаганівський вертеп

Одним із найвідоміших зразків є Галаганівський вертеп – це двоповерхова скринька, яка містила з 35 фігурок, так багато героїв було, щоб дійство мало динаміку. Окрім цього, був музичний супровід, адже без нього важко уявити вертеп і він додавав особливого забарвлення тому, що відбувалося, створював настрій. У музиці поєднувалися народні мелодії та канти, які студенти вивчали в академії.

«Як же ця скринька потрапила до Галаганів? Студенти Києво-Могилянської академії на вакаціях прийшли в маєток Галаганів і показали свою виставу, викликавши у всіх захоплення. Їм дуже гарно заплатили, і вони, щоб віддячити їм, залишили цю скриню у цьому маєтку і лишили текст, а ноти передали в церкву».

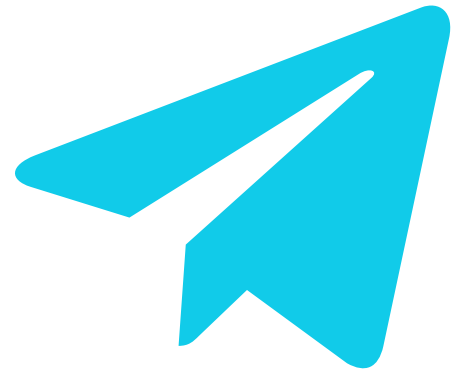
Головними героями вертепу вважають царя Ірода, Смерть, Чорта, Козака тощо. Кожен із них щось уособлює: Ірод – гріховну владу, яка прагне стати над світом, Смерть – ката, який карає, відновлюючи справедливість.

Читайте також: **Різдво надії**

1915 рік. Колядники водять козу. Ілюстрації до «Матеріалів з народної словесності Полтавської губернії. Роменський повіт». Фото П. О. Гнідича, джерело – «Стара Полтава»

Усі фігурки були дерев'яні, окрім Пресвятої Богородиці – вона була порцелянова. Ще одна особливість – кожна мала свою механіку, наприклад, на моменті коли Смерть відтяла голову царю Іроду, у нього дійсно відлітала голова.

Найважливішими моментами у цій виставі є народження Ісуса Христа, побиття немовлят, знищення царя Ірода.

Славутський та Куп'янський вертепи

Цей вертеп датується вже XIX століттям. Він зберігає базову форму, але набуває нових візуальних рис.

«У Славутському вертепі привертають увагу характерні башточки та півмісяць у верхній частині скриньки — деталі, значення яких до кінця не розшифроване. Вони можуть відсилати як до архітектурної символіки храму, так і до уявлення про печеру Різдва, що поєднує сакральний і умовний простір».

НОВИНИ ПАРТНЕРІВ

РЕКЛАМА

Ще одним цікавим зразком є Куп'янський вертеп XIX століття, який зберігається в Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України. Тут варто звернути увагу на символіку простору. Його скринька сприймається водночас і як храм, і як печера – місце народження Христа.

Повернення та інтерпретація вертепу у різні часи для України

Наталія Пелешенко каже, що вертеп повертається до нас в кризові моменти історії й відтворюється у різних моделях й формах. Наприклад, у XIX ст Пантелеймон Куліш у «Іродовій мороці» через вертепну модель говорить про правду і кривду, прямо називаючи москалів слугами зла.

Читайте також: **Історичне Різдво: 25 грудня як день народження Ісуса Христа**

А у XX ст Лесь Курбас створює «Різдвяний вертеп», використовуючи двоярусну форму як інструмент театральної модернізації. Ті, хто грали священну історію, ті мали бути виконувати таку роль ляльки. А ті, хто був другим інтермедіальним планом – мали право на імпровізацію:

«Вертеп був поставлений Курбасом у часи національно-визвольних змагань. Це піднімає дух, це працює навіть на таку та формування національно-культурної ідентичності. Це теж це надзвичайно важливо».

Також Наталія Пелешко зауважує, що в Україні на початку ХХ століття в Києві було не так, багато україномовних, таких от відданих українській справі родин. Серед таких людей була донька Михайла Старицького Оксана Стешенко, яка шила костюми для вертепників, які ходили між українськими родинами Києва. Інша донька Старицького – Людмила Старицька-Черняхівська – у 1907 році написала п'єсу «Вертеп. Старинна містерія на нові теми». У цьому творі дія відбувається на тлі політичних подій початку ХХ століття, з підкупом виборців, «істинно-руськими людьми» та владною демагогією.

Окреме місце займає твір Валерія Шевчука «Вертеп». За сюжетом якого, цар Ірод вступає в змову зі Смертю, намагаючись керувати світом, але зрештою гине. Нижній, народний ярус показує стихію життя – танці, музику. Але важливим посилом є те, що навіть після знищення за спиною героїв проростає трава, тобто життя перемагає смерть.

Альона Ягольник; опубліковано у виданні ЗМІСТ

Читайте також:

- **Святочні ворожіння: Куди вказує чобітковий компас і хто підслуховує під вікнами?**
- **Ціль затьмарити Різдво. Соціальна інженерія радянського Нового року**
- **Старий новий рік, щедрий вечір та Маланки - історія свята**
- **Сакральні дати Нового року: що вони значили для наших пращурів**
- **Івана Купала: обряди та традиції святкування**
- **Коли цвіте папороть: 5 найцікавіших звичаїв на Івана Купала**
- **Останні кочівники Європи. Роми-ковалі у Карпатах 100 років тому**
- **Сьогодні Україна відзначає Щедрий вечір: традиції свята**
- **Козаки, відьми та "чаклунські" справи в судах Гетьманщини**

Читайте «Аргумент» в [Facebook](#) и [Twitter](#)

Если вы заметили ошибку, выделите ее мышкой и нажмите **Ctrl+Enter**.

Коментарі

ВІДЕО

Воїни «Альфи» СБУ — ТОП-1 серед підрозділів Сил оборони за результатами бойової роботи у квітні

Про що не можна було жартувати в СРСР

HEAVY SHOT, VAMPIRE, NEMESIS: як «Баба Яга» б'є ок*пантів

[Головна](#) [Про сайт](#) [Опитування](#)

© 2011 «АРГУМЕНТ»

Републікація матеріалів: для інтернет-видань обов'язковим є пряме гіперпосилання, для друкованих видань - за запитом через електронну пошту. **Посилання або гіперпосилання повинні бути розташовані при використанні тексту - на початку використовуваної інформації, при використанні графічної інформації - безпосередньо під об'єктом запозичення.** При републікації в електронних виданнях у кожному разі використання вставляти гіперпосилання на головну сторінку сайту argumentua.com та на сторінку розміщення відповідного матеріалу. За будь-якого використання матеріалів не допускається зміна оригінального тексту. Скорочення або перекомпонування частин матеріалу допускається, але тільки в тій мірі, якою це не призводить до спотворення його сенсу.

Редакція не несе відповідальності за достовірність рекламних оголошень, розміщених на сайті, а також за вміст веб-сайтів, на які дано гіперпосилання.

Контакт: uargumentum@gmail.com